

Achter prikkeldraad

De Mulder 93, oktober 2004

G.C.Ch. Jacobs

Inleiding

Vanaf augustus 1943 waren op het vliegveld Gilze-Rijen gevangenen uit het concentratiekamp Vught tewerkgesteld. In dit concentratiekamp verbleven in 1943 en 1944 meer dan 30.000 mensen, hoofdzakelijk verzetstrijders en joden. Het zogenaamde buitencommando van Vught op het vliegveld bestond uit circa 150 man. Het waren merendeels politieke gevangenen, allen herkenbaar aan hun grijsblauw gestreepte gevangenis-kleding. Eerst waren ze ondergebracht in een lege vliegtuighangar, later in een grote barak die vermoedelijk in de bossen van Het Blok heeft gestaan. Vanaf het jaar 1943 moesten de gevangenen in kleine groepen werken aan allerlei objecten bij de uitbouw van het vliegveld. Later bestond hun werk hoofdzakelijk uit het dichten van de bomkraters en herstel van bomschade aan rol- en startbanen. Oudere soldaten die hen bewaakten behandelden deze gevangenen doorgaans soepel en menselijk. Gevreesd vanwege hun wreed optreden, waren de SS-commandanten die vanuit Vught over de gevangenen op Gilze-Rijen waren aangesteld. Een van die gevangenen was A. Lens met nummer P 1417 op zijn jasje. Hij schreef reeds in 1946 over zijn belevenissen op het vliegveld Gilze-Rijen in het boek 'Achter tralies en prikkeldraad'. Hieronder enkele gegevens uit dit boek, met cursief enige toelichting.

Opgepakt

"Kunt U even met ons meegaan?", vroegen me twee onbekende heren, die zeiden van de politie te zijn. "Zou het lang duren?", informeerde ik argeloos. "O, met een minuut of tien is U wel weer klaar. 't Gaat slechts om een paar inlichtingen", stelden ze me gerust.

En de tien minuten duurden wel heel lang; ze werden tot een halfjaar. Zes maanden, waarin ik van de gevangenis naar het concentratiekamp Vught werd

gebracht en als een moderne kettingganger bij een arbeidscommando op een groot vliegveld werd ingedeeld.

Als gevangene P 1417 werd Lens samen met een groep van een twintigtal medegevangenen in januari 1944 per vrachtauto naar vliegveld Gilze-Rijen gebracht.

Toen we werden aangewezen om naar een buitencommando te gaan, dat ondergebracht was op het vliegveld Gilze-Rijen bij Breda, waren we dankbaar. Op een heldere, zonnige middag verlieten we met twintig man, in een auto van de Luftwaffe zittend, het kamp. Met een zucht van verademing en verlichting zagen we de gebouwen verdwijnen. Gelukkig..... weg van de brute SS. Zou Gilze-Rijen ons beter bevallen?

In de vrachtauto die hen naar het vliegveld bracht, kwamen ze in contact met de twee bewakers die de beroerdste niet waren. Ze mochten een sigaretje roken en een van hen vertelde wat over de nieuwe bestemming.

Hij vertelde ons in gebroken Duits, dat Gilze-Rijen eigenlijk meer een werkkamp was, waar 't een geheel ander leven was dan in Vught. We mochten later opstaan, er waren geen eindeloos durende appels in regen en sneeuw; er heerste meer gemoedelijkheid en gezelligheid. Er waren wel enige bezwaren, zoals de slechte sanitaire voorzieningen en de bombardementen. Maar deze wogen niet op tegen de voordelen. En het grootste voordeel was, dat er maar één SS-man was, de kampcommandant. Deze was een korte, gedrongen man, met een bijterige snauwstem.

Werkploegen

Iedere werkploeg kreeg bij het verlaten van het kamp een aantal militaire bewakers mee. Hierbij waren verschillende oudere mannen, die het wel goed vonden, zolang er maar geen vluchtpoging werd gewaagd. Het was een buitenkansje, wanneer we met een klein ploegje waren en deze oudere bewakers ons werden toegewezen. Alleen wanneer de Bochel (bijnaam van de kampcommandant) in de verte op zijn controletocht zichtbaar werd, begonnen ze wat drukte te maken en riepen ons toe: "Arbeiten! Der Grüne kommt!" Dit

beweest ons al, dat het tussen deze Luftwaffemannen en de SS ook niet allemaal pais en vree was.

De jongere militairen waren over het algemeen echter fanatiek. Zij werkten ook graag met de kolf van het geweer, stompten graag en stonden vrij vlug klaar om te schieten. Het bleek ons, dat ze ons voor dieven en dergelijke hielden en geheel onbekend waren met het feit, dat er talrijke politieke gevangenen bij waren. Wanneer in Vught een gevangene een SS-man tegenkwam, moest de gevangene drie pas vóór hij den SS-man was genaderd, blijven staan en het hoofd ontbloten. In Gilze-Rijen was dit alles veel soepeler. We stonden tegenover gewone militairen, moesten beleefd en correct zijn en daarmee uit. De wachtposten spraken gewoon met de gevangenen. Het was ons verboden om onder het werk te roken. Maar het gebeurde meerdere malen, dat een gevangene aan een wachtpost vuur vroeg en.... dit kreeg. Het was ook geen uitzondering, als een wachtpost een sigaret opstak, een paar trekken deed en dan de sigaret vlak voor de voeten van een gevangene liet vallen zodat die ook een paar trekken kon nemen.

Wij troffen het bijzonder. We werkten met tien man aan een bunker, die versterkt moest worden. Eerst moest het zand, dat er overheen lag, worden afgegraven en weggekruid. We liepen vaak gewoon tussen de werklui door, spraken met hen, kregen eten en sigaretten. Ten slotte waren we zover, dat we door hun bemiddeling clandestien met thuis konden corresponderen. Wanneer het erg slecht weer was, schuilden we en als er gebombardeerd werd, hadden we een bunker vlak bij de hand!

Bomkraters opvullen

Ondertussen had er op het vliegveld Gilze-Rijen een commandowisseling plaatsgevonden. De nieuwe commandant werd de Unterscharführer Sprenkelmann, een koele, cynische kerel.

Met het beter worden van het weer begonnen de bombardementen in hevigheid toe te nemen. Overdag en soms ook 's nachts hoorden we het jankende geloei der sirenes, gevolgd door het

Bomkraters waren in ruime mate aanwezig op het vliegveld

geronk der geallieerde vliegtuigen. Het afweergeschut blafte, de bommen gierden omlaag en sloegen met dreunend geweld grote kraters in de rol- en startbanen en directe omgeving. Alle gewone werk moest dan blijven rusten. Eerst diende de aangerichte ravage te worden hersteld. Met verheugde gezichten genoten we van de schade en taxeerden de grootte van de enorme kraters die waren ontstaan.

Arbeidskrachten en vervoermiddelen uit de omliggende dorpen werden gerekwireerd. Jongens van de Duitse arbeidsdienst in hun bruine uniformen waren aanwezig. Alles was in de weer om de ontstane kuilen zo snel mogelijk te dichten en het veld weer bruikbaar te maken.

Ons werk bestond in het opnieuw vullen van de kuilen met het opgeworpen zand, de grond aan te stampen en ten slotte graszoden te leggen.

Hoe gevaarlijk het werken op het open veld eigenlijk was, toch deerde ons dat niet zo erg. Het was een afwisseling. Bovendien was op de vlakte dadelijk te zien, of de Grüne aankwam. Dreigde van die kant gevaar, dan waarschuwden de posten ons vaak met: "Achtung, der Grüne kommt, arbeiten!"

Dan was het zaak, om te werken en zo veel mogelijk uit zijn nabijheid te blijven. Wee degene, die het werk niet naar zijn zin deed. Zonder meer sprong Sprenkelmann midden in de kuil, deelde stompen en slagen uit, greep zelf een schop en ging als een bezetene aan de gang. Daarbij blijkbaar verwachtend, dat wij de hele dag het tempo zouden kunnen volhouden dat hij gedurende enkele minuten handhaafde.

Gelukkig troffen wij bijna regelmatig enkele oudere wachtposten, die wat minder rigoreus in hun eisen waren. Hoe dankbaar zijn we hen vaak geweest, als ze brood en sigaretten ophaalden bij de arbeiders, die verderop werkten. Maar dit durfden ze niet openlijk te doen. Want als de Grüne het merkte..... Zo constateerden we telkens weer, dat de Unterscharführer hún sympathie ook niet had.

Mishandeling

Hierna volgt een uitgebreid verhaal over de mishandeling van één van de gevangenen door de commandant van de vliegbasis.

Als een beest ging hij tekeer, scheldend en razend: "Ah, fauler Mensch arbeiten, arbeiten. Große Pakete mit Schwarzen Butter und Eier bekommen das können Sie,

aber arbeiten nicht. Aber ich werde den Knüppel auf den Rücken tanzen lassen... ja, das werde ich, Arschhund”.

We werkten dubbel hard in een onmogelijk tempo. De Grüne liep maar rond, ziedend, stomp. Eindelijk vertrok hij. De getroffene kreunde en steunde van de pijn. Wij ademden opgelucht en rustten even. Toen kwam de wachtpost naderbij:

”Maar dat is toch vreselijk. Daar moeten jullie melding van maken! Dat wordt met de dag erger,” zei hij, het slachtoffer voorzichtig onderzoekend.

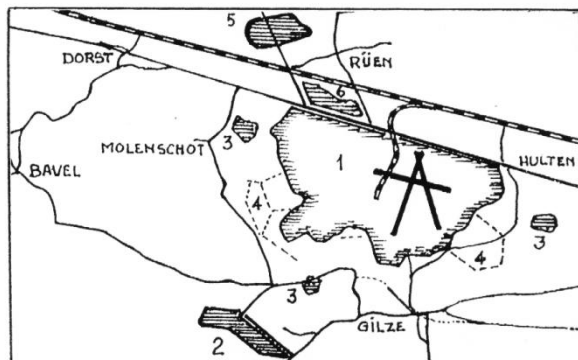
Ja, melding maken, makkelijk gezegd. Bij wie? Bij de commandant uit Vught wanneer die in Gilze-Rijen op bezoek was? Maar dan was Sprenkelmann steeds bij hem. Een melding onder die omstandigheden zou zeker tot gevolg hebben een nog grotere berg van haat met als nasleep alle straffen en kwellingen, die zijn ziekelijk sadistische brein zou kunnen uitdenken. We haalden gelaten onze schouders op; alleen het medeleven van de man deed ons een ogenblik goed. Toen ging hij de dokter halen.

”We zullen hem wel krijgen,” zei deze, toen hij de gewonde voorlopig had onderzocht. ”Jij gaat naar het ziekenhuis en hij krijgt een melding!”

Die middag hielpen de wachtposten mee om de kuil te dichten. Hoewel nadrukkelijk verboden, wierpen ze er grote graszoden in en maanden ons er gauw zand over te scheppen: dan was de kuil weer spoedig gevuld en zou de Grüne niet opnieuw ongelukken behoeven begaan. Toen het werk die middag was afgelopen, werd de patiënt op een kruitwagen, met de dokter ernaast, naar het kamp gereden.

Overzichtskaart.

1. Vliegveld Gilze-Rijen 1944
  2. Duits kazernekamp
  3. Opstelling zwaar afweergeschut
  4. Uitbreiding vliegveld in uitvoering
  5. Opslagterrein bommen
  6. Onderkomens voor Duits burgerpersoneel en LN-Helferinnen.
- Bron Vijf jaar Luchtfront deel IV, bldz.143

Bombardementen

Nadat we enkele dagen weer ons gewone werk bij het zand afgraven hadden verricht, kwam er weer een zwaar bombardement. We schuilden binnen de betonnen bescherming van de bunker, die op zijn fundamenteën schudde als de bommen neerdreunden. De schade was niet gering. Opnieuw moest het gehele kamp uitrukken om mee te helpen de rol- en startbanen in orde te maken. Onbeschermd werkten we midden op het wijde uitgestrekte terrein. Maar de volgende dag in de loop van de morgen klonk een langgerekte sirenetoon over het veld. Vooralarm zeiden de posten ons. De arbeiders verlieten het werk en gingen met paard en wagen of op de fiets er vandoor. Soldaten betrokken hun stelling bij het afweergeschut. De enkele Duitse vliegtuigen die op het veld waren, rolden naar de hangars. Een ogenblik later volgde reeds het luchtalarm, jankend en luguber loeiend. "Naar het bos", werd er geroepen. We grepen onze jassen, namen de schoenen in de hand en liepen. Toen de sirenes zwegen, hoorden we reeds het gebrom der vliegtuigen. En de bosrand, die toch altijd een veiliger bescherming bood dan 't open veld, lag nog honderden meters van ons af. "Bij elkaar blijven," riepen de posten. "Niet te snel!" Maar wij voelden: 't ging om ons leven. Onheilspellend naderde het geronk – reeds konden we vliegtuigen onderscheiden. En we liepen zo hard we konden. We hijgden zwaar – bonzend als een hamer joeg het hart het bloed door het lichaam. Soms moesten we even gewoon lopen om een beetje op adem te komen. En dan vlogen we weer vooruit. De bosrand naderde – maar tussen de bomen zagen we onder groene camouflagenetten bommen opgestapeld. "Verder," gilte er een. Weer liepen we door tot we niet meer konden. De eerste bommen gierden al omlaag. We lieten ons vallen. Tussen de bomen gedoken, lagen we op de grond. 't Knetterde en dreunde en schudde aan alle kanten. Met een daverende, vreemd scherpe slag kwam op nauwelijks twintig meter afstand een bom neer, gevolgd door een tweede, die even voorbij ons insloeg. Twee enorme zuilen van zand en rook schoten omhoog. De scherven sloegen fluitend tegen de bomen aan, 't zand viel als een dichte fijne regen over ons neer. We lagen vlak tegen elkaar gedoken en durfden niet op te zien. Seconden duurden eeuwichheden. Er huilde iemand, krampachtig. Een ander begon ook met gierende uithalen. Dat bewerkte het geweld van de oorlog.

Hoe lang nog?

Toen bedaarde het geweld. De zon scheen nog; het werd weer stil. Een torretje kroop tussen de dennennaalden bij mijn gezicht. We richtten ons op, keken verwaasd rond. Het was voorbij. Het geluid van de vliegtuigen stierf weg. Er bleek niemand gewond. Twee diepe kuilen en ontwortelde bomen wezen aan, hoe nabij de dood was geweest.

God zij dank, als door een wonder waren allen gespaard. We klopten elkaar het zand van de kleren, zenuwachtig druk en staken een sigaret op. Na een ogenblik kwam de zekerheid weer boven. We drentelden heen en weer, keken nog eens naar de kraters en betastten de nog warme, gevaarlijk scherp gekartelde scherven. Als een van ons daardoor getroffen was. De sirenes loeiden het veilig signaal. Nu het gevaar geweken was, werden we nieuwsgierig naar de aangerichte schade. Een ontelbaar aantal bommen was er neer gekomen; achter de rand van het veld walmden dikke, trage rookwolken omhoog. Er lagen een paar dode paarden. Ook van de andere kant kwamen groepjes werklui en gevangenen aan. Een snel gehouden appèl bewees, dat we allen ongedeerd waren en er niemand ontbrak. Maar we begrepen, dat we ons werk voorlopig op het vliegveld zouden hebben. Dagen lang waren we bezig zand te scheppen, zand aan te stampen, graszoden te steken, graszoden te kruien, graszoden aan te leggen. We schenen ons enige bestaansrecht te ontlenen aan zand en graszoden en kuilen, welke laatste den Grüne te langzaam en ons te snel vol kwamen. We hadden er een zekere vaardigheid in gekregen, de schijn aan te nemen van hard te werken, om in werkelijkheid zo weinig mogelijk te doen.

De al te felle druk, die de laatste weken op ons had gerust, was tijdelijk verminderd. Er werd gelachen – we zongen. Onder het aanstampen van het zand schalde vaak het lied van Gilze-Rijen over de vlakte, waarin we ons afvroegen, hoelang het nog wel zou duren dat we op het vliegveld moesten werken, om onszelf daarna troost toe te zingen, dat het zó lang heus niet meer zou duren!

Eindelijk was het terrein weer zo goed als in orde. De werklui waren al verdwenen. We moesten er nog een dag heen om in een lange rij gaande, de bom- en granaatscherven te verzamelen.

Uit: Achter tralies en prikkeldraad door A. Lens uitg. G.F.Callenbach N.V, Nijkerk 1946

